
BUDAPEST-VÍZIÓK

A mi jelenlegi helyzetünk nem szükségképpen rendelkezik efféle ellensúlyokkal. *Elriasztanánk a vállalkozó tőkét!* – hallottam sopánkodni például egy képviselőt, midőn egy beépítési terv ellenében városrendezési szempontokra hivatkoztak.

Amit a nyugati civilizáció ma várostervezésnek mond, az mindenesetre a korlátozó szabályozás elvére támaszkodik az értéként meghatározott múlt nevében. Bármekkora is az idegenforgalom a velencei Szent Márk téren, mégse építenek oda toronyszállót, noha hatalmas profitot eredményezne. Ez láthatóan ellentétes az uralkodó szituacionizmus logikájával, és éppen ezért csak defenzív lehet. Márpedig minden defenzívába szoruló kultúra végülis vereségre van kárthatva.

V.

Nabukodonozor babiloni király palotájának a falára egy láthatatlan kéz felírta: *mene, tekel, fáresz* (megmértek és könnyűnek találtak).

És most, a XXI. század első évében felbukkant az *offenzív urbanisztika*, kétségkívül szokatlan városrendezési módszert választva, minthogy Ali Atta, az urbanista, repülőgéppel neki ment az általa korszerűtlennek tartott világrendet szimbolizáló felhőkarcolóknak.

Valószínű, hogy a terrorizmusnak ezt a hullámát fel tudják számolni. A figyelmeztető jel mégis érvényben van. Midőn megindult az ellenoffenzíva, az Angliában élő bevándorolt mozlímok negyedrésze ment volna harcolni a merénylők szövetségeseinek oldalán. Vagyis az ellen a nyugati civilizáció ellen, ahol élnek, és amely ezek szerint bár befogadta, de mégsem tudta őket integrálni. Többmillió emberről van szó, akik belátható időn belül várhatóan az ország lakosainak többségét teszik majd ki. Ez a fordulat nyilvánvalóan a szituacionizmus végét jelentheti, de egyúttal természetszerűleg a nyugati kultúra végét is.

VI.

Minden, ami a világon van, valamilyen értékben gyökerezik, és létének veszélyeztetettsége kapcsolatban van az alapját képező érték megrendülésével. Nietzsche ebben az értelemben beszélt az európai nihilizmus eljövételéről. A szituációhoz fűződő értékekről láttuk, hogy nem lehetnek időállóak, tehát valóságos értékek sem. Pedig a megmaradásra irányuló semmiféle kísérlet nem nélkülözheti a valóságos értéket.

Falak között bizonytalanba úszva
pillanatokból épül fel az utca,
és ha nem néznek rá, megsemmisül.
A zaj, a sebesség, a láz, a kórság
háttal az elrejtett halálra dül.
Csupán az ódon templom a valóság.

(Weöres Sándor: *Metropolis*)

A *mi Budapestünk* címmel jelent meg a város jövőbeli alakulásának vízióit felvázoló tanulmánykötet. A tanulmányok szerzői: Aczél Gábor, Czakó Gábor, Cselovszki Zoltán, Csontos János, Gansperger Gyula, Garamhegyi Ábel, Gauder Péter, Götz Eszter, Hankiss Elemér, László Miklós, Löffler Tibor, Lukovich Tamás, Meggyesi Tamás–Polónyi Károly, Miklóssy Endre, Sai-Halász Pál, Szálka Miklós, Varga-Otvös Béla és Vidor Ferenc. Ugyane témáról interjú készült négy építésszel: Cságoly Ferencsel, Finta Józseffel, Makovecz Imrével és Vadász Györggyel. A kötetet szerkesztő Lukovich Tamás és Csontos János bevezetőjéből idézzük:

Az elmúlt évtized folyamán nem született átfogó Budapest-vízió, illetve fejlesztési stratégia. E tervezési és kommunikációs hátrány megszüntetése az egyik legsürgetőbb feladat. Az új Budapest-jövőképét széles alapokra kell helyezni. E társadalmi részvétel első, kreatív szakasza lehet, hogy értelmiségiek vázolják elképzeléseiket a megújuló fővárosról. Ezen elképzelések többsége merész, ambiciózus, fantáziadús – a stratégiai tervezés módszerével pedig olyan rendszerbe foglalható, melynek működtetése feszített, de elérhető célok kitzésével látványos városfejlődéshez vezethet. Budapestet a globális gazdasági és városversenyben „helyzetbe” kell hozni, s az ezt ambicionáló fejlesztési politika megformálását egy ilyen gondolatár is segítheti. A közös gondolkodás: – hozzájárulhat Budapest „elhelyezéséhez” Európa és a világ befektetői térképén; – markáns Budapest-önképpel magabiztosságot kölcsönözhet a város polgárainak; és – üzenetértékű lehet, hogy a budapestiek nem elszenvedni, hanem formálni akarják hosszabb távú jövőjüket.

A közeljövőben kerül a Fővárosi Önkormányzat elé Budapest hosszú távú fejlesztési koncepciója, amelyet más szakmai és civil szervezetekkel együtt a Védegylet is véleményezett. Állásfoglalásukra, amelynek lényege az, hogy a város növelése helyett annak minőségi javítása legyen az elsődleges cél, később visszatérünk. Ugyanehhez a kérdéshez szól hozzá a kötet több szerzője, közülük Cságoly Ferentől, majd Makovecz Imrétől idézünk interjúrészleteket. (Előbbi jól egészíti ki Pogacnik írását.)

CSÁGOLY FERENC

A város számomra: lény. Lény, melynek szelleme egyesíti az általa elfoglalt hely szellemét, az egymást követő korok szellemét és a teremtő emberi szellemét. Lény, melynek fizikuma a házak sokasága, az utak hálózata, a telkek osztása. Szellem és anyag bonyolult struktúrája, térben és időben egyaránt létező, egzaktt és elvont elemekből egyaránt építkező összetett szövetek – városlény.

...A víz – mint az élet szimbóluma – számtalan nagyváros gyökereit táplálja, de szinte egyedülálló ezek között Budapest, ahol a folyó két drámaian különböző táj határvonalán halad. ... Az Alföld felé nyíló végtelen panoráma, a Várhegy őrzálló, önálló tömege, a Gellérthegy komor és kemény sziklafala, a szigetek erdős-ligetes képe, és maga a Duna, e komoly és méltóságteljes folyam, ... Két világ találkozik ezen a helyen, két egymástól gyökeresen eltérő génusz kapcsolódik össze. Egyfelől a tágas síkság, a korlátlan szabadság, a nyíltság és egyszerűség génusza,

másfelől a Dunáig lenyúló hegyek változatos, szeszélyes és fordulatokban gazdag szellemisége. ... Mint férfi és nő, úgy egészíti ki egymást a két oldal, úgy válik egésszé. A szellemiségek összefonódása bizonyosan hatással volt minden idetelepülőre, hiszen elődeink jóval érzékenyebbek voltak nálunk a szellemi világ hatásai, a transzcendentumok iránt.

A síkság karaktere férfias. A végtelen horizontban egyesül a férfi énjében egyaránt meglévő praktikus és idealista oldal, a határtalanságon merengő költőiség és a távoli célokat kitűző gyakorlatias én. A férfi lelke átlátható, mint a távolról szemlélt síkság. A hegyes-dombos oldal karaktere nőies. A szépség, a változatosság, a teljességében átláthatatlan, titkokat mindig rejtő, lágy és kedves vidék a nő habitusának jegyeit hordozza. Ami a folyó egyik partján egyenes, az a másikon íves, ami az egyik szöglet, a másikon domborulat, ami itt kiszámítható, az ott változó és rejtelmes. Azt hiszem, nincsen a világon még egy olyan város, ahol ilyen eleven formában jelenne meg a szimbolikus nő és férfi, a szimbolikus emberpár közössége.

Ákár érezzük e mögöttes szellemi tartalmakat, akár nem, ezek működő hatások, jelenlétük valóságos, erejük több és elevenebb, mintha elvont szimbólumok lennének. Ez az erő a város alapvető, legmélyebben megbúvó, de legáltalánosabban érvényesülő hatása. A városlény esszenciája.

A két szellemiség nemcsak a hely, a természeti táj képi megjelenésével kapcsolatos, hanem számos más síkon és vetületben is jelentkezik. Felfedezhetjük nyomait az épületek habitusában, a beépítés karakterében, az utcák vonalvezetésében. Érdekes kaland e géniuszek titkait nyomozni ma, amikor gondolkodásunkat behatárolják a ráció korlátai, és már a kérdés felett is elbizonytalanodunk: valóságos dolog-e a *genius loci*, vagy szép szimbólum csupán?

A városépítés mint lehetőség nem stílus, hanem szellemi kérdés. A minőség, a speciális karakter érvényesítésének kérdése. Ez a szellemiség a népi építészetben is megjelenik: tudatában van saját korlátainak, de kihozza belőle a maximumot. Nincs jogosultságuk azoknak a kifejezési formáknak, amelyek érzéketlenek a helyi viszonyokra. Az alapelemek felismerésén áll vagy bukik minden: tudatában vagyunk-e a gyökérzetnek, a történelemnek. Nagy terük nyílik e folyamatban a személyes választásoknak is: e sajátos erő keresgélése, kifejeződése nélkül mindenféle városépítést illékonyvá válik. Mostanára az ideák is gyorsan devalválódtak – korunk épületeiből gyakran hiányzik az a kisugárzás, ami benne van egy román templomban, mégpedig úgy, hogy szinte futkos az ember hátán a hideg.

A hely nemcsak különböző táji jellegek találkozási pontja, de magasabbról nézve és az egész Európát látva: kapu, átjáró Kelet és Nyugat, Róma és Bizánc között. A hely története ennek az állandóan konfrontálódó két hatásnak a drámája, tragédiája. A különböző népek és kultúrák találkozása itt többnyire pusztító, véres eseményekben testesült meg. A hely arculatán ott maradtak ezeknek a nyomai, a sebhelyek és forradások. Háborúnak és békének, kelet és nyugat hatásának állandó változásában csiszolódtott a város. Toleráns lett, befogadóképes, elszokott az állandóságtól, és rá kellett jönnie arra, hogy az alkalmazkodóképesség itt életszükséglet. Korok jöttek és tüntek el, de a város titokzatos emlékezetében megőrződött minden. Van, ami teljes részletességében, van, ami csak szilánkokban, de a türelmesen figyelő ember számára az egymást követő korok és hatások lenyomata ott lapul a kövekben és a házakban, az utcákon és a tereken.

... Budapestnek nem kellene már tovább terebélyesednie: túlnőtt egy elviselhetőségi határon. Hatalmas területen fekszik, így a kertvárosi burjánzás érhető – de nem feltétlenül jó. Igazából a város közepét, a lényegét, a szívét kellene karakteresen megőriznünk. Átmenteni fantasztikus adottságait jövődió koroknak. Az előző századforduló előtti nagy fellendülést hajlamosak vagyunk etalonnak gondolni – s nem is tévedünk nagyot. Ez is arra hajlamosít, hogy a giga-mega fejlesztések helyett a minőségre összpontosítsunk: a tisztaságra, a rendezettségre, az élhetőségre. Budapest egy emberöltővel ezelőtt élhetőbb város volt, mint manapság. Az itt lakóknak visszatérő programjuk volt, hogy kiültek a Duna-parti lépcsőkre: nézték a folyót, s közben lehetett beszélgetni. Ma azt tapasztaljuk: a városlény hovatovább szörnyeteggé válik, kezdi felzabálni az embert. Vissza kell fordítani ezt a folyamatot. ... Az elmúlt tíz-tizenöt év gazdasági átalakulásai folytán nemcsak az ország immunrendszere gyengült le, hanem a fővárosé is. Vírusok támadják Budapest szívét, s a plázásítás ellen csekély a védettsége. Ez a kór nemcsak építészeti, hanem szellemileg is veszélyes. Ha a globalizáció, az amerikanizáció erőszakossága kontroll nélkül érvényesülhet, az maga a szellemtelenség. Budapest gyönyörű, érzékeny „páros város” – a pénz diktátumába akár bele is halhat.

Nem befektetés-ellenességet hirdetek: tőke nélkül városépítés sem létezik. A tőkének azonban nincsen stílusa – azt nekünk, városlakóknak kell kölcsönöznünk. Talán jól mutat a statisztikákban, de a Moszkva tér foghíjaiba beépített szörnyű doboz sem építészeti, sem a városlény szempontjából nem megoldás. A diktatórikus átfarmálás nem célravezető – finomabban, érzékenyebben, pontról pontra haladva tudhatunk csak hűek maradni Budapest szellemiségéhez. Ha azt tapasztaljuk, hogy a lakosság csökken, ne a mennyiségi fogyás aggasszon – lássuk meg emögött a gyógyítgatás, a buszgatás hiányát. Egy öreg fa sem alakítható át tetszés szerint: öntözni, metszeni kell, hogy kedve legyen az élethez, s mindannyiunk gyönyörködtetésére szolgáljon.

Budapestnek nincs szüksége vízióra, mert van arca. Az arcápolás a kérdés. Csakis az önmagukban bizonytalan emberek akarnak folyvást új arcot látni, ha a tükörbe tekintenek. Hasonló ez a készletés a gyermek mohóságához, aki mindig már a következő játékra gondol. Az ideális városvezetés olyan, mint az ideális ember: önzetlen, okos, nem a saját útjait egyengeti – elég nagyvonalú ahhoz, hogy felnőjön a megoldáshoz. Főlölesleges köntörfalazni: Wekerlék, Klebelsbergék, Podmaniczkyk kelle nek. A Wekerle-telep a XXI. századnak is mintaként szolgálhat, építészeti és szociálisan is. Piciny enciklopédiája a városnak: miként egyesíthető az érdekes, a hasznos és a szép. A lakóparkok mégsem ezt a szellemiséget követik, a Wekerle-telep kiindulópontjául szolgálhat viszont a szociális lakásépítésnek.

A nagyívű központi városfejlesztéseket szerencsére nem lehetett mindenütt véghezvinni – például Óbudán így is eltűnt a fejleszhető városszövet, amit egy gettószerű megoldásért áldoztak fel. A panel lakótelepek gondjának kezelésére néhány évtizedünk van. Ha most elindulna egy, az eddiginél sokkal nagyobb szabású szociális lakásépítési program, évi néhány tízezer nagyságrendben kiválthatóak lennének a fővárosi panelek, mielőtt összedőlnek. Egy szociális lakótelep legyen kicsi, ökológikus, autonóm, legyen a kisközösségek melegágya. Egy nagyváros pedig álljon össze lazán összefüggő kisvárosokból, hierarchikus szomszédsági rend szerint. Ehhez a konglomerá-

tumhoz pedig a természet is hozzátartozik: az urbánus világ magában hordja saját kritikáját, dekadenssé válik, ha nincs természeti kapcsolata.

MAKOVECZ IMRE

Ha Budapest mai állapotát vizsgáljuk, s a diagnózis után megkísérlünk a gyógymódra is javaslatot adni, különféle megközelítési lehetőségek kínálkoznak.

Az egyik az, ha a város változási mechanizmusát vesszük nagyító alá. Budapest „nőtt város”, úgyszólván automatikusan formálódott ilyenné, fejlődését lényegében nem befolyásolták. Első pillantásra is szembeszökő, hogy egyre nagyobb méreteket ölt. Meggyőződésem ugyanis, hogy a szuburbiaival együtt kell kezelni: Veresegyháztól Csobánkáig ugyanarról a városról beszélhetünk. Ez a megsokszorozódott lélekszámú település azonban a peremvidékein nemcsak a műszaki, de a kulturális infrastruktúrát is nélkülözi. A régi és kicsi településközpontok túlterheltek, nem képesek elviselni az agglomerációs nyomást. E peremvárosoknak a városközponthoz való kapcsolódása viszont ugyanolyan, mint negyven éve: két szatellit-település lakói rendszerint csak a belvárosi részek érintésével juthatnak el egymáshoz, ellenben például Piliscsabát Ürömon át ma már belvárosi méretű forgalomban lehet csak megközelíteni.

...A forgalomszámlálási adatok árulkodóak: a Budapesten közlekedő gépjárművek 25 százalékát az átmenő forgalomnak, másik 25 százalékát a vidékről a fővárosba érkező ügyintézőknek „köszönhetjük”. A maradék 50 százaléknak a megoszlása viszont arról tanúskodik, hogy ugrásszerűen megnőtt a peremkerületek forgalma. ... Itt látni a bűnös mulasztást, hogy mindenféle részérdekek megakadályozhatták a környűri bezárását, mindmáig csak tervei léteznek az északi Duna-hídnak, s nem épültek parkolók sem – kivéve a raktárárházakat, azoknak viszont nincs tömegközlekedési kapcsolatuk, így nemhogy csökkentenék a forgalmi terhelést, inkább növelik azt. Somásan megállapítható: minden út- és villamosfelújítási sikerpropaganda ellenére, átfogó koncepció híján csődbe került Budapest közlekedése. ...

Nincs körvonalazható levegőkoncepció sem: Budapest változatlanul az álló autók és járó motorok városa. E minden képzeletet meghaladó motorizációval párhuzamosan beépültek a város környéki erdők – a budai kerületekben például a korrupció olyan mértékűvé vált, hogy az övezeti besorolások minden jelentőségüket elveszítették. Fásoraink haldokolnak – cseréjükrol, újjáélesztésükrol szó sincs.

Egy másik megközelítés a külvárosok felől lehetséges. Az elhanyagoltság, a megváltozott szociális összetétel immár nem peremvárosi jelenség: a szlömösödés a Nagykörútig, sőt a Kálvin térig behatolt a belső városrészekbe. Vannak pontok, ahol ez a leépülés már évtizedekkel előbb megindult: a Blaha Lujza téren elég volt felrobbantani a Nemzeti Színházat, hogy a Népszínház utca üzenete behatoljon a terre, a homlokzat mögül eltűnjön az igazi EMKE, a környékről a polgári mértéktartás.

Neuralgikus pont a házigyári lakótelepek világa is. A város peremén található lakótelepek amortizációját már pontosan ismerjük a nyugat-európai előképek miatt. Ez a leépülés elsősorban nem műszaki, hanem erkölcsi jellegű. A lakáspiac jellege Nyugaton olyan, hogy a lakótelepről kiköltözők helyére már nem költözik be senki – a helyükre azonban behúzódik a deviancia. Kölni, stockholmi példák mutatják: a lakótelepek népét

az illető városok vezetése másutt megépített lakásokba költözteti, a panelházakat pedig felrobbantja, dombot csinál belőle, a tetejét meg befűvesíti. A keletnémet tartományokban – Drezdában, Lipcsében – átmeneti szükséglakásokba költöztetik a panellakókat, az 50 négyzetméteres lakásokból 100 négyzetméteresekeket csinálnak, széles erkélyeket alakítanak ki, elvégzik az elmaradt hő- és hangszigetelést, s úgy költöztetik vissza a régi lakók felét. Mindez persze rengeteg pénzbe kerül, de számítanunk kell arra: Csepeltől Káposztásmegyeryig sorra hozzá kell nyúlnunk ezekhez a városrészekhez. ... Az is könnyen belátható, hogy annak a családnak, amely a hatodik emeleten egy ötven négyzetméteres lakásban él, maximum egy gyereke lehet. Ő is ingerszegény környezetben, autóparkolók és nyomorult növények között tölti a gyermekkorát – ráadásul a játszótérek mára veszélyzónák lettek, ahol a kulcsos gyerekek csapatokba verődve csatangolnak. Reményük sincs emberi életre, gyűlölik a politikát, nincs jövőképük, hazafogalmuk, hiányzik a hitük a felemelkedésben. Másod- és harmadgenerációs parasztivadékok ők, s úgy kerültek urbánus környezetbe, hogy megszüntették a paraszti osztályt, ahová tartoztak – s már nem is fognak többé visszamenni falura.

...Egy komoly városvízió megalkotásához elsősorban a kerületek kezelhetetlenségét kell kezelni. A XI. kerület például 170 ezer ember lakóhelye, akik között a gellérthegy villatulajdonosok épp úgy megtalálhatók, mint a kelenföldi panellakók. Előjáróságokat kell kialakítani, amelyek megmaradhatnak a kerületek kebelén belül, de fontos önkormányzati jogosítványokkal rendelkeznek. Hatvan-hetven ilyen előjárósággal meg lehetne oldani „a kisvárosok nagyvárosának” minden égető gondját. Azaz nem a fővárost, hanem a kerületeket kell megerősíteni oly módon, hogy csak a nagyobb döntésekkel, s ne a kerítésengedélyekkel kelljen foglalkozniuk.

A vízió kialakításának akkor van ideje, ha az azt megalapozó feltételrendszert biztosítottuk. Ennek híján reménytelen a fővárosi főépítész dolga: a mai helyzetben ugyanis legfeljebb politizálni lehet – várost vezetni nem. Aligha véletlen, hogy a vidéki városaink színvonala messze meghaladta a budapestit élethezésben, a közbiztonság tekintetében.

Első lépésként tehát megkerülhetetlen a közigazgatás integrációs reformja. Az előjáróságok aztán kidolgozzák a saját városrendezési terveiket, majd ezeket jóváhagyják a kerületek, illetve a Városháza. Hiszek benne, hogy a koncepciótlan fővárost az előjáróságok irányából lehet megújítani. Ehhez pedig döntési „fát” kell kialakítani, s nem központi irányításban gondolkodni.

Jómagam nem hiszek a hosszú távú víziókban, ha hiányzik alóluk a feltételrendszer. Egyelőre semmiféle vízióknak nincs meg a feltétele. De ha elindulnak konkrét alkotói folyamatok (mi legyen Budafokkal, Veresegyházzal vagy Gazdagréttel), azokból kikerekedhet egy markáns jövőkép. E tekintetben a budapesti városrészek és az agglomeráció települései egyazon városzövetet alkotnak. Jaj annak a városnak, ahol a fejlesztésben mindent felülbíráló központi akarat érvényesül! Ott az új elképzelések mindig zárványként fognak beékelődni a várostestbe. Ha tehetséges előjárósági főépítészek ütköztetik részvízióikat, abból kialakulhat szerves város. Ezeket a helyi elképzeléseket fűzi fel aztán a közös infrastruktúra. A város bonyolult lény – sok türelem és lelemény szükségeltetik hozzá, hogy életre keltsük. ... Ami egyedül számít, az a polgári létszemplélet: képesek-e az emberek a városukra, mint poliszra gondolni. ...